

Відгук

**офіційного опонента на дисертацію Некіз Тетяни Анатоліївни
«Психологічні детермінанти морального вибору в юнацькому віці»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі психології за спеціальністю 053 Психологія**

Дисертаційне дослідження Т. А. Некіз присвячене актуальній проблемі морального вибору в юнацькому віці, його психологічних детермінант. Вибір теми пов'язаний зі зміщенням у суспільстві акцентів з моральних цінностей на процеси, перебіг яких зумовлений подіями останніх років: важливості набувають проблеми розвитку національної свідомості, патріотизму, подолання наслідків впливу війни на психіку людини тощо. Разом з тим актуальними залишаються питання розвитку моральної сфери зростаючої особистості, значущості для неї моральних норм і цінностей, формування моральних переконань і здатності до моральних вчинків. Зважаючи на вказане, дисертантка обрала для дослідження процес здійснення морального вибору на етапі дорослішання, вивчення його психологічних детермінант.

Підтвердженням актуальності обраної теми дослідження є її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Структура дисертації не викликає заперечень, її зміст та логіка побудови узгоджені з визначеною метою і поставленими завданнями. У роботі послідовно висвітлюється їх реалізація.

Вирішуючи перше завдання дослідження, дисертантка здійснила вивчення наукових джерел, визначила зміст і сутність морального вибору, виокремила його етапи, висвітлила психологічні детермінанти. У роботі представлено аналіз праць учених, які досліджували аспекти морального вибору особистості юнацького віку та дотичні проблеми у сфері філософії, етики, педагогіки, психології.

Узагальнення поглядів учених дало можливість авторці визначити моральний вибір як складний етичний акт діяльності особистості, що спрямований на вирішення протиріч між добром і злом і визначення однієї з

можливих альтернатив на засадах відповідальності та свободи. Осмислюючи послідовність здійснення особистістю морального вибору, дисертантка визначила й охарактеризувала етапи цього процесу – усвідомлення ситуації морального вибору; аналіз моральних цінностей; боротьбу мотивів; прийняття рішення; власне моральний вибір; моральну саморегуляцію поведінки.

У дисертації акцент робиться на тому, що період юності є сенситивним для морального зростання особистості, усвідомлення нею власних моральних цінностей, осмислення процесу свого морального становлення. Здобувачка зауважує, що здійснення морального вибору в юнацькому віці відбувається на основі сформованого вміння рефлексувати, прогнозувати поведінку, надавати оцінку своїй діяльності, базується на актуалізації моральних цінностей. У результаті аналізу наукових доробків зарубіжних і вітчизняних учених дисертантка виокремила психологічні детермінанти морального вибору, який здійснюють сучасні юнаки та юнки – гідність, совість, емпатія, доброчесність, моральний обов'язок, моральна вмотивованість, відповідальність, свобода вибору, справедливість. Схвальним є те, що дисертантка відтворила в роботі ієрархію етапів морального вибору в юнацькому віці, де на кожному щаблі виокремила домінуючі моральні цінності як детермінанти.

Для вивчення особливостей впливу визначених психологічних детермінант на моральний вибір юнаків і юнок було проведене емпіричне дослідження. Варто відзначити поетапність його проведення, де на першому, підготовчому етапі було апробовано психодіагностичний інструментарій, а на другому, згідно розробленої комплексної дослідницької процедури, вивчалася специфіка морального вибору в юнацькому віці та його психологічні детермінанти.

Реалізуючи друге завдання дослідження, здобувачка розробила відповідний діагностичний інструментарій, визначила перелік адекватних методик. Їх підбір ґрунтувався на відрефлексованому досвіді теоретичних та емпіричних досліджень, у яких презентувалися результати вивчення морального вибору особистості на різних етапах вікового розвитку, зокрема, у період дорослішання. Психодіагностичні методики добиралися здобувачкою

таким чином, щоб у процесі їх застосування виявити вплив психологічних детермінант на здійснення юнаками та юнками морального вибору; виокремити ступені усвідомлення ними понять гідності, совісті, емпатії, доброчесності, морального обов'язку, моральної мотивації, відповідальності, свободи вибору, справедливості; вказати на особливості застосування понять у складних ситуаціях вибору.

Дисертантка визначила критерії здійснення морального вибору та розвитку його психологічних детермінант, з-поміж яких виокремила осмислення проблемної ситуації, сформованість системи моральних цінностей, розуміння та використання моральних імперативів, моральну рефлексію цінностей, усвідомлення особистістю своїх потреб і мотивів, почуття відповідальності, свободу рішень, моральну саморегуляцію поведінки. Відповідно до критеріїв були визначені рівні морального вибору: високий, середній та низький.

Варто відзначити, що в процесі дослідницької роботи дисертантка розробила авторську методика «Моральний вибір особистості», проведення якої спрямовувалося на вивчення особливостей системи цінностей особистості юнацького віку та мотивів поведінки, які спонукають до морального вибору, та визначення рівня здійснення морального вибору.

Вирішення третього завдання дослідження забезпечувалося проведенням констатувального експерименту, у процесі якого було встановлено дію психологічних детермінант на етапах здійснення юнаками та юнками морального вибору.

Заслугує на позитивну оцінку значний обсяг емпіричного дослідження. Ретельно проведений дисертанткою аналіз отриманих даних дав можливість стверджувати, що сучасні юнаки здатні здійснювати моральний вибір на засадах свободи, моральної мотивації, нести відповідальність за свій вибір, дотримуватися морального обов'язку. Гідність і совість як моральні цінності визнані інструментами для усвідомлення ними ситуації морального вибору. Констатовано, що аналіз моральних цінностей в особистості юнацького віку відбувається завдяки емпатії та доброчесності, вияв яких у досліджуваних залежить від особливостей їх системи моральних цінностей, переконань та

морального досвіду. Отримані результати дали можливість дисертантці стверджувати, що в процесі рефлексії моральних цінностей виникають протиріччя між моральним обов'язком хлопців і дівчат та їх моральною мотивацією, що спричиняє боротьбу мотивів. Доведено, що сформованість почуття відповідальності є визначальним на етапі прийняття морального рішення. Для отримання цілісної картини здійснення морального вибору в юнацькому віці дисертантка виявила, що справедливість як моральна цінність детермінує моральну саморегуляцію поведінки молодих людей.

Схвальним є те, що в дисертації відображено виявлені взаємозв'язки між психологічними детермінантами морального вибору юнаків і юнок та етапами їх морального вибору. Дисертантка констатувала слабкі взаємозв'язки між такими детермінантами як гідність і моральний обов'язок, совість та автономія, моральна вмотивованість та автономія, доброчесність і моральний вибір. Вказане було покладене в основу формувального експерименту та обґрунтування необхідності розвитку цих моральних цінностей.

Слід відзначити, що в роботі актуалізується проблема здійснення морального вибору юнаками в реаліях сьогодення в Україні. Акцент робиться на тому, що за час війни моральні орієнтири молоді зазнали певних трансформацій. Посилені почуття патріотизму, відповідальності, обов'язку, справедливості сприяють виокремленню моральних цінностей, які детермінують моральний вибір. Разом з тим авторка, актуалізуючи проблему психологічної підтримки молодих людей, акцентує увагу на виявлених у процесі дослідження нереалізованих мотивах, пов'язаних із невизначеністю майбутнього через війну, розмитістю почуття важливості життя як найвищої цінності, емоційним дисбалансом, втратою опори.

Реалізувавши четверте завдання дослідження, дисертантка обґрунтовує розроблену та впроваджену розвивальну психологічну програму актуалізації психологічних детермінант морального вибору в юнацькому віці. Результативність проведеної практичної роботи доводиться в дослідженні кількісними і якісними змінами в розвитку детермінант морального вибору, достовірність яких перевіряється статистичною обробкою одержаних

результатів. У роботі презентується позитивна динаміка розвитку почуття гідності юнаків і юнок, їх доброчесність та емпатія в ситуаціях морального вибору, посилення автономії та почуття відповідальності. Виявляється посилення кореляційних взаємозв'язків між психологічними детермінантами. Констатується, що психологічна розвивальна програма може застосовуватися як ефективний інструмент для впливу на здійснення морального вибору в юнацькому віці. Отже, в процесі побудови та реалізації завдань дослідження здобувачка демонструє високий рівень розвитку дослідницької компетентності, відповідальність за його результати, узагальнення і висновки.

Позитивно, що дисертантка, обґрунтовуючи психологічні засоби підвищення ефективності впливу психологічних детермінант на здійснення морального вибору а юнацькому віці, актуалізувала поєднання діяльності психолога і педагога у роботі з хлопцями та дівчатами, з їхніми батьками. Це відображено в методичних рекомендаціях психологам і педагогам, спрямованих на розвиток психологічних детермінант здійснення морального вибору в юнацькому віці.

Проведений аналіз змісту дисертаційного дослідження дозволяє констатувати його високий науковий рівень і стверджувати, що сформульована мета дослідження досягнута, а поставлені завдання реалізовані, що уможливило отримання сукупності теоретичних і прикладних результатів.

Дисертантці вдалося зробити особистий внесок у розв'язання проблеми психологічного супроводу процесу здійснення морального вибору в юнацькому віці. Характеризуючи наукову новизну дослідження, зауважимо, що вона відзначається чималою кількістю позицій, відповідає його логіці та змісту, поставленим завданням. Дослідницею визначено зміст і сутність поняття морального вибору особистості юнацького віку, презентовано та обґрунтовано модель етапів здійснення морального вибору, виокремлено його психологічні детермінанти, сформовано критерії, визначено рівні та показники, розроблено діагностичний інструментарій, впроваджено психологічну розвивальну програму актуалізації психологічних детермінант морального вибору в юнацькому віці.

Належною є повнота викладу в дисертації основних положень і висновків.

Авторкою дисертаційного дослідження проведена значна робота над філософськими, психологічними, педагогічними науковими джерелами. У їх переліку державні документи, зарубіжна і вітчизняна наукова література, періодичні видання, сучасні інформаційні ресурси у загальній кількості 196 джерел, у тому числі, 116 – іноземною мовою. Оформлення роботи відповідає сучасним вимогам до наукових праць такого рівня. Вдало використовуються таблиці та рисунки для ілюстрації результатів дослідження.

Разом з тим варто звернути увагу на окремі недоліки в роботі та висловити наступні зауваження.

1. У процесі дослідження дисертантка взяла за основу вихідні положення особистісно-орієнтованого підходу, впровадженого у вітчизняному освітньому вимірі вченим І. Д. Бехом. На нашу думку, доцільно було б окреслити позиції інших науковців щодо сутності морального вибору, що збагатило б роботу і дозволило виробити більш чітку стратегію авторки у реалізації дослідження.

2. У підрозділі 1.2. дисертації висвітлюються погляди вчених відносно етапів морального вибору особистості, у тому числі, в період дорослішання. Зважаючи, що останній є етапом онтогенезу, який охоплює підлітковий вік, ранню та зрілу юність, доцільно було б диференціювати особливості здійснення морального вибору в ці вікові періоди. Вказане дозволило б окреслити в роботі його динаміку на етапі переходу особистості від дитинства до дорослості і більш чітко продемонструвати процес морального вибору в юнацькому віці.

3. В дисертації у підрозділі 1.2. презентується модель етапів морального вибору і конкретизується в реальній життєвій ситуації працівника великої компанії. Вважаємо, що більш доцільно було б навести приклад ситуації здійснення морального вибору особистістю юнацького віку – старшокласником чи студентом, що вдало проілюструвало б новостворену авторкою модель.

4. В описі результатів експериментальної роботи варто було б проаналізувати труднощі, які виникали під час проведення формувального експерименту, визначення проблем і процесів, які є актуальними у процесі розвитку детермінант морального вибору молодих людей та його здійснення.

Втім, зазначені зауваження мають дискусійний, уточнювальний характер і не знижують загальної позитивної оцінки дисертації та можуть розглядатися як побажання щодо удосконалення роботи, подальшого наукового пошуку.

Проведене дослідження засвідчує належну наукову компетентність здобувачки та дає підстави оцінювати роботу як оригінальний і самостійно виконаний науковий доробок. За характером фактичного матеріалу, ступенем його якісного і кількісного аналізу, рівнем новизни і значущості результатів дослідження, обґрунтованості висновків дисертаційна робота є завершеним дослідженням, що має теоретичне і практичне значення й заслуговує на позитивну оцінку.

Отже, зважаючи на актуальність дослідженої проблеми, наукову новизну, важливість одержаних авторкою наукових результатів, їх обґрунтованість і вірогідність, теоретичну і практичну цінність сформульованих положень і висновків, вважаємо, що дисертаційна робота «Психологічні детермінанти морального вибору в юнацькому віці» є актуальним, цілісним, завершеним самостійним дослідженням, яке відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 344), а її автор, Некіз Тетяна Анатоліївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 – Психологія.

Офіційний опонент

**доктор психологічних наук, професор,
проректор з наукової роботи, професор
кафедри психології та соціальної роботи
Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка**

Л. В. Клочек

